

To Cite This Article: Çelenk Çavdar, A. ve Sürdem, Ş. S. (2025). Formal and Semantic Analysis of Gümüşhane Zilli Rug Motifs. *Journal of Interior Design and Academy*, 5(2), 164-183.

DOI: 10.53463/inda.2025040

Submitted: 31/09/2025

Revised: 30/11/2025

Accepted: 02/12/2025

FORMAL AND SEMANTIC ANALYSIS OF GÜMÜŞHANE ZILLI RUG MOTIFS

Gümüşhane Zilli Kilim Motiflerinin Biçimsel ve Anlamsal Analizi

Ayşegül ÇELENK ÇAVDAR¹, Şule Sinem SÜRDEM²

Öz

Toplumlar, geçmişten günümüze kültürel kimliklerini ifade etmek ve gelecek kuşaklara aktarmak amacıyla ürettikleri zanaat ürünlerine motifler aracılığıyla sembolik anlamlar yüklemiştir. Yörelere inançları, yaşam tarzları ve çevresel koşulları, motiflerin biçimlenişinde belirleyici rol oynamakta; kullanılan tezgâh, iplik, renk ve desen çeşitliliği ise kültürel etkileşimi güçlendirmektedir. Bu çalışma, Anadolu kilim kültüründe yaygın olarak görülen motiflerin biçimsel ve anlamsal sınıflandırmasını temel alarak, Gümüşhane ili Kelkit yöresine özgü ve coğrafi işaret tesciline sahip “Kelkit Zilli Kilimini incelemektedir. Çalışmanın amacı tekil bir örneği (Zilli Kilimi) anlamlandırmak, ancak bunu genel Anadolu kilim kültürü bağlamına yerleştirerek yapmaktır. Bulgular, Zilli Kilim’in anlamsal açıdan Anadolu dokuma geleneğinin temel özelliklerini sürdürdüğünü, ancak biçimsel açıdan yöreye özgü inanç ve yaşam biçimlerinden beslenen farklı sembolik yorumlar içerdiğini göstermektedir. Çalışma, Zilli Kilim motiflerinin Anadolu dokuma geleneği içindeki kültürel anlam üretim sürecini ortaya koyarak, yerel kimliğin korunması ve belgelenmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu kilim kültürü, dokuma sanatı, motif, Gümüşhane, Zilli Kilim

Abstract

Throughout history, societies have imbued their craft products with symbolic meanings through motifs, both as a means of expressing their cultural identities and as a way of transmitting them to future generations. This study examines the Zilli Kilim, a geographically indicated and regionally distinctive textile produced in the Kelkit, within the broader framework kilim culture. Building upon the formal and semantic classification of motifs commonly found weaving traditions, the research aims to interpret this singular example within the general context of Anatolian textile heritage rather than in isolation. The findings indicate that, semantically, the Zilli Kilim sustains the fundamental characteristics of the Anatolian weaving tradition, while formally it reflects distinctive symbolic interpretations derived from the beliefs and lifestyles specific to the region. By revealing the cultural meaning-making process embedded in Zilli Kilim motifs within the weaving tradition, this study seeks to contribute to the preservation and documentation of local identity.

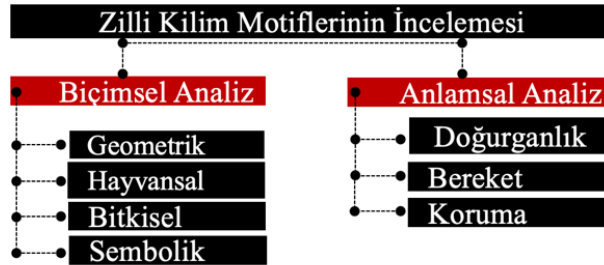
Keywords: Anatolian kilim culture, weaving art, motif, Gümüşhane, Zilli Kilim

¹ Correspondence to: Lect., Gümüşhane University, Gümüşhane, aysegulcelenk@hotmail.com, ORCID No: 0000-0001-8903-751X

² Lect., Gümüşhane University, Gümüşhane, sulesurdem@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-5789-4875

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze farklı coğrafyalarda yaşayan toplumlar, kültürel kimliklerini ve yaşam biçimlerini ifade etmenin bir yolu olarak çeşitli zanaat ürünleri üretmiştir. Bu zanaat ürünleri arasında yer alan kilimler, estetik bir obje ya da işlevsel bir eşya olmanın ötesinde, toplumların inançlarını, değerlerini ve geleneklerini görünür kılan önemli kültürel varlıklardır. Üzerlerinde taşıdıkları motifler aracılığıyla toplumsal belleğin bir parçası hâline gelen kilimler, aynı zamanda toplulukların doğa ile kurdukları ilişkiyi, yaşam döngüsüne dair algılarını ve dünyayı anlamlandırma biçimlerini de simgesel olarak yansıtmaktadır. Anadolu, tarih boyunca farklı uygarlıkların izlerini barındıran çok katmanlı bir kültürel coğrafya olarak, dokuma geleneğinde de bu çeşitliliğin izlerini taşımaktadır. Bölgeden bölgeye değişen motifler, renk tercihleri ve dokuma teknikleri hem yerel kimliğin hem de kültürel etkileşimin yansımalarıdır. Kilim, bu gelenek içinde en yaygın ve özgün el dokuma türlerinden biri olarak, estetik biçimlenişi kadar taşıdığı anlam katmanlarıyla da dikkat çekmektedir. Anadolu'nun hemen her yöresinde görülen kilim motifleri, üretildikleri bölgenin yaşam koşulları, toplumsal değerleri ve doğa algısıyla yakından ilişkilidir. Bu çalışmada, Anadolu kilim kültüründe yaygın olarak görülen motiflerin biçimsel ve anlamsal yönleri ele alınmış; bu genel çerçevede doğrultusunda Gümüşhane ili Kelkit yöresine özgü “Kelkit Zilli Kilimi”nin motifleri incelenmiştir. Çalışma iki aşamalı bir çözümlenme kurgusuna dayanmaktadır (Şekil 1).

Şekil 1. Çalışmanın yöntem kurgusu

İlk aşamada, Anadolu genelinde yaygın biçimde kullanılan motifler biçimsel (geometrik, hayvansal, bitkisel, sembolik) analizi incelenmiştir. Bu aşamanın amacı, motiflerin görsel düzeni, geometrik yapısı ve kompozisyon özelliklerini belirlemeye yöneliktir. Kilimlerdeki görsel organizasyonun yapısal mantığını, tekrar düzenini ve yüzey kurgusunu çözümleyerek, biçimsel süreklilik ve çeşitliliği ortaya koymaktır. İkinci aşamada ise kilim motifleri anlamsal (doğurganlık, bereket, koruma) kategoriler altında değerlendirilmiştir. Ortak paylaşılan sembolik anlam kodlarını ortaya koyarak, bölgesel farklılıkları değerlendirebilecek bir karşılaştırma zemini oluşturmaktadır. Bu aşamanın amacı, Zilli Kilim motiflerinin Anadolu dokuma geleneği içindeki süreklilik ve değişim unsurlarını belirlemek; yerel motiflerin hangi yönleriyle ortak geleneği koruduğunu, hangi yönleriyle ise

özgünleştğini çözümlenmektedir. Kapsam olarak bu aşama, Gümüşhane–Kelkit yöresinde üretilmiş özgün Zilli Kilim örneklerini ve bu örneklerde yer alan motif çeşitliliğini içermektedir. Kilimlerin biçimsel ve anlamsal açıdan değerlendirilmesinin temel nedeni, bu iki düzeyin birbirini tamamlayan birer analiz boyutu oluşturmalarıdır. Biçimsel çözümlenme, motiflerin görsel kimliğini ve üretim geleneğiyle ilişkisini açığa çıkarırken; anlamsal çözümlenme, aynı motiflerin kültürel ve sembolik anlam üretim sürecini ortaya koymaktadır. Böylelikle kilim, yalnızca bir estetik nesne değil, toplumsal anlamın görsel bir dili olarak ele alınmakta; Zilli Kilim özelinde bu dilin yerel varyasyonu çözümlenmektedir.

2. ANADOLU KİLİM KÜLTÜRÜ

“Kilim” teriminin kökeni kesin olarak belirlenememekle birlikte, Balkanlar’dan Çin’e uzanan geniş bir coğrafyada düz dokuma yaygı türlerini tanımlamak üzere benzer anlamlarda kullanıldığı görülmektedir (Diler ve Gallice, 2018, s. 22). Lydia Rásonyi’nin etimolojik incelemelerine göre, “kilim” sözcüğü Türkçe kökenlidir ve köklü bir Türk dokuma geleneğini temsil etmektedir (Rásonyi’den akt. Soysaldı, 2009, s. 27). Kaşgarlı Mahmud’un Divanü Lûgat-it-Türk adlı eserinde “kidiz, kidhiz, kiwiz, küvüz” biçimlerinde geçen kelimeler; halı, kilim ve döşek gibi yer yaygılarını tanımlamakta olup, Türkçede 13. yüzyıldan itibaren yaygın biçimde kullanılmıştır (Kaşgarlı, 1985, s. 336). Sözcüğün Farsçaya geçmiş olması, Türkçedeki kadar eski bir kökene dayanmadığını göstermektedir. Günümüzde Anadolu’nun bazı yörelerinde bu eski sözcük biçimlerinin izleri hâlen sürerken, farklı coğrafyalarda da çeşitli biçimlerde kullanıldığı görülmektedir: Kırgızcada “kilem” (Deniz, 2000, s. 11; Bozkurt, 2003, s. 3). Türkiye’nin doğu bölgeleri, İran, Türkistan ve Kafkasya’da üretilen ilikli kilimler dünya genelinde “kilim” adıyla tanınmıştır (Acar, 1975, s. 19). Anadolu’nun hemen her bölgesinde üretilen bu dokumalar, yalnızca işlevsel nitelikleriyle değil, aynı zamanda estetik değerleriyle de kültürel bir kimlik taşımaktadır. Anadolu kültürünün tarihsel gelişimi incelendiğinde, Orta Asya’dan taşınan Gök Tanrı inancı, Budizm ve Şamanizm gibi inanç sistemleri ile göçebe Türk topluluklarının yaşam biçimlerinin kültürel kodları üzerine inşa edildiği görülmektedir. Kilimin dikdörtgen formu, sembolik olarak “yer”i, yani mekânı temsil eder. Sağ (2012, s. 118), bu bağlamda kilimi bir “vatan” veya “yurt” olarak değerlendirir; en geniş anlamıyla ise insanın üzerinde yaşadığı toprağın simgesidir. Türk kültüründe halı ve kilim yalnızca yer döşemesi ya da süsleme unsuru değil, aynı zamanda yaşam biçiminin, estetik anlayışın ve aidiyet duygusunun görsel bir ifadesidir. Geleneksel çadır yaşamında hem işlevsel hem de koruyucu özellikleriyle önemli bir yere sahip olan bu dokumalar; zemin kaplaması, duvar örtüsü, kapı perdesi (enesi) ve eşya torbası olarak kullanılmıştır (Şemin, 2020, s. 38). Duvarlarda yer alan halı çuvaları ve torbalar, göçebe

yaşamın taşınabilirlik ve düzen ihtiyacını karşılamıştır (Özpinar, 2022, s. 138). Namazlık, süsleme ya da mekânsal düzenleme amacıyla kullanılan duvar kilimleri, perde veya örtüler, mekânın termal konforuna katkı sağlamıştır (Özpinar, 2022, s. 145). Anadolu evlerinde kilimler, yüklük ya da ocak önlerinde perde olarak kullanılmış; bu sayede hem mekânsal bütünlük hem de eşyaların korunması sağlanmıştır (Deniz, 2000, s. 79). Halıya göre daha hafif, taşınabilir ve temizliği kolay olan bu dokumalar, pratik kullanımlarıyla tercih edilmiştir. Göçebe yaşam biçimi, dokuma sanatının gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Hayvancılıkla geçinen toplumlarda koyun ve keçi, yalnızca besin kaynağı değil, aynı zamanda üretim kültürünün temel unsurudur. Bu bağlamda yün ve kıl hem dokuma üretiminde hem de barınma kültüründe başat malzemelerdir (Uğurlu, 2008, s. 649). Arkeolojik bulgular, inanç sistemleri ile üretim kültürü arasındaki bu simbiyotik ilişkiyi açık biçimde ortaya koymaktadır. Nitekim Pazırık Kurganı'nda bulunan ünlü halı, dönemin estetik anlayışını ve yaşam biçimini yansıtan en erken örneklerden biridir (Köken, 2024, s. 65). Tarih boyunca halı ve kilim, toplumsal belleği, inanç sistemlerini ve kültürel kimliği taşıyan önemli araçlar olmuştur. Miller (1924, s. 3), "Halı ve kilimin üreticileri yalnızca Türk soylarıdır" ifadesiyle bu geleneğin kökenini vurgulamıştır (Miller, 1924 akt. Aksoy, 2007, s. 93). Dokuma geleneği, Orta Asya'dan Büyük Selçuklular aracılığıyla Anadolu'ya taşınmış ve burada yeni biçimsel anlayışlar kazanmıştır (Aslanapa, 1998, s. 9). Günümüze ulaşan en eski Selçuklu halıları, 13. yüzyıla tarihlenen Konya Alaeddin Camii örnekleridir. Bu halılarda yıldız, çengel ve baklava gibi geometrik motifler ile kufi yazılı bordürler dikkat çekmektedir (Aslanapa, 1998, s. 342). 14. yüzyılda stilize hayvan ve bitki figürleri kompozisyonlara eklenmiş, 15. yüzyılda geometrik desenler ön plana çıkmıştır. 16. yüzyılda mihrap formlu seccadeler önem kazanmış; Osmanlı döneminde ise Gördes düğümünün yerini İran (Sine) düğümü almış, natüralist bir üslupta lale, karanfil, gül ve sümbül gibi bitkisel motifler yaygınlaşmıştır (Yetkin, 1991, s. 143). Türklerin yazı öncesi dönemlerde kullandıkları tamgalar ve kaya resimleri, zamanla sanatsal bir dile dönüşerek dokuma yüzeylerinde yer bulmuştur (Taşağıl, 2008, s. 18). Aksoy'a (2007, s. 212) göre bu işaretler "bir duygunun, bir sosyo-kültürel yaşamın ve toplumsal tarihin ifade edildiği dilsel metinler"dir. Dolayısıyla etnografik dokumalar, resmî tarih anlatısının ötesinde halk kültürünü belgeleyen özgün tarihsel kaynaklardır. Aşk, bereket, kıskançlık, güç, mutluluk veya nazar gibi temalar motifler aracılığıyla soyut biçimde ifade edilmiştir (Durul, 1987, s. 5). Anadolu kadını, yaşam deneyimlerini, sevinçlerini ve acılarını soyut biçimlerle dokuma yüzeyine aktarmıştır. Bu motifler bireysel duyguları toplumsal bir dile dönüştüren görsel göstergelerdir (Genç, 2012, s. 122). Motifler, bir kültürün "görsel DNA'sı" olarak değerlendirilmektedir (Özdiç, 2016, s. 526). Anadolu kilimleri, çeyiz dokumalarından seccadelere, çadır kolanlarından torbalara kadar gündelik yaşamın tüm aşamalarında yer almıştır (Diler ve Gallice,

2018, s. 44). Ölüm ritüellerinde dahi kullanılan bu dokumalar, yaşam döngüsünün her evresinde sembolik anlamlar taşımıştır (Karavar, 2017, s. 174). Anadolu'nun farklı yörelerinde üretilen kilimler, yerel inançlar, gelenekler ve toplumsal değerler doğrultusunda özgün biçimsel özellikler kazanmıştır. Bu nedenle motiflerdeki çeşitlilik, yalnızca estetik bir fark değil; tarihsel ve sosyolojik bir derinliğin yansımasıdır. Dolayısıyla kilim desenlerinin incelenmesi, görsel bir analiz olmanın ötesinde kültürel bir çözümleme sürecidir. Her motif, toplumsal belleğin taşıyıcısı ve kültürel kimliğin somut bir temsilidir.

3. ZİLLİ KİLİM VE MOTİFLERİ

Anadolu'nun pek çok yöresinde kilim dokuma geleneği önemli bir kültür ögesidir ve farklı tekniklerle üretilmektedir. Durul'a göre Anadolu kilim sanatında kullanılan teknikler; Palaz dokuması, Düz dokumalar, Cicim ve Zili (Sili) dokuması, Sumak dokuması, İğne işi düz dokuma ile çuval, Çul ve Dokuma ve örme sanatının bir arada uygulanışı (süs eşyaları) olarak sıralanmaktadır (Durul, 1987, 8). Anadolu'nun zengin dokuma mirasını anlamak açısından bu çalışma kilim sanatında kullanılan tekniklerden olan zili dokumasına odaklanılmış, örneklem olarak ise Gümüşhane ili Kelkit yöresinde üretilen Zilli kilim motifleri çalışılmıştır. İki ya da daha fazla iplik grubunun çeşitli şekillerde birbirlerinin altından ve üstünden geçirilmesiyle yapılan dokumaya “zili dokuma” adını almıştır. Zili dokuma, çözümlenmiş çiftlerine uyulmadan, motiflerin içi ve dışı tamamen farklı renklerle doldurularak yapılan bir düz dokuma tekniğidir. Üç üstten, bir alttan geçirilerek oluşturulan bu dokuma, renkli desen ipliklerinin ön yüze atlamalar yapmasıyla tanınmaktadır. Zemin, iki, üç ya da beş iplik üzerinden giderek renkli ipliklerle doldurulup ve motifler bu şekilde oluşturulmaktadır. Her sıranın arasına iki sıra atkı atılır ve tarakla sıkıştırılmaktadır (Diler ve Gallice, 2018, 29). Anadolu'da Toros Dağları ve Akdeniz kıyısındaki Gazipaşa yöresindeki yaylalarda yaşayan Küçüközlü Oymağı ve Gümüşhane ili Kelkit ilçesinde görülmektedir (Diler ve Gallice, 2018, 29). Anadolu'nun farklı bölgelerinde görülen zili kilimler Karadeniz, Batı Anadolu, İç Anadolu ve Akdeniz bölgelerinde tespit edilmiştir. Konya, Kayseri, Niğde, Kırşehir, Adana, Gaziantep gibi illerde desenler değişik renk ve malzemeyle dokunmuş olan yastık, minder, çuval ve ufak yaygılardan oluşur. Gümüşhane ili Kelkit ilçesinde üretilen Zilli kilim (Şekil 2), coğrafi işaretli bir üründür.

Şekil 2. Kelkit yöresi Zilli Kilimi (2.36x1.12 m) (Çelenk Çavdar, 2024)

Zilli kilimler günümüzde ağırlıklı olarak tek parça ve büyük ebatlarda yer yaygısı olarak dokunmaktadır. Kilimlerin 1 metresi 5 günde dokunabilmektedir (Şahin ve Akova Balcı, 2020, s. 475). Eskiden çuval olarak dokunan Zilli kilim motifleri, günümüzde bile sanat değeri taşımaktadır. Yöresel isimler arasında Zilli, Ala ve Serpme kilim olarak da bilinmektedir (Baylan Çalış, 2014, s. 51). Zilli kilim ise eskiden çuval olarak dokunan motiflerin yatay bantlarla kabartmalı dokumadır. Zilli kilim dokumalar tek taraflı, tek yüz kullanılır. Kilim motifleri kabartmalıdır. Tespit edilen bu kilim türü yer yaygısı olarak bilinen ve yatay kalın ve ince bantlardan oluşan bir dokuma türüdür. Her bant farklı motif ve düzende ilerlemektedir. Kalın bantlar arasında Zilli Kilim motifleri sıralanmıştır ancak kalın bantları birbirinden ayıran ince bantlar motifsizdir (Selçuk ve Yurttaş, 2020, s. 1201). Kelkit ilçesinde dokunan Zilli Kilimlere özgü yöresel motifler; aynalı perler, permalar, yaslamalar, eğri zincir, tırmık dişleri, boncuklu gözler, küçük perler, küçük erdumeler, kıvrımlar, tavşan tabanı, koç boynuzu, kurbağacık zincir olarak yöresel adları ile bilinmektedir (Yıldırım ve Baylan, 2010, s. 428). Her yatay bantta farklı motifler bulunur ancak yer sergisinde yatay bantlar orta merkezden simetriktir. Çalışma kapsamında Kelkit yöresi Zilli kilim motiflerinden on dokuz motif biçimsel ve anlamsal olarak incelenmek amacıyla ele alınmıştır. Zilli dokumalarda çeşitli hayvan, çiçek ağaç gibi figüratif motiflerin yanı sıra soyut motifler de yer almaktadır. Bu motifler fotoğraflanarak yeniden çizilmiştir. Gümüşhane Halk Eğitim merkezi usta öğreticilerinden Saliha Özdamar ile görüşülüp bilgi alınmıştır. Yöresel motifler yöresel isimleri ile ele alınmıştır. Dabağ (2019) yazdığı tezde, motifleri anlamsal ve plastik değerlere göre sınıflandırmış ancak motiflerin sadece görselleri ele alarak temel tasarım ilkelerine yönelik karşılaştırma yapmıştır. Yöresel Zilli Kilim motifleri; *Ger/ Göz/ Gerli göz motifi* dönmek, kıvrılmak anlamına gelen Ger motifi Zilli kilim motiflerinde farklı varyasyonları en çok kullanılan motiflerden biridir. Koç boynuzu motifi ile biçimsel olarak ilişkilidir. *Kara nakış motifi*, Gümüşhane Kelkit yöresi Zilli kilim motiflerinden biridir. Koyu renk zemin üzerine işlenen motif simetrik ve geometrik biçimlenmeye sahiptir. Yer yaygısının ortasında yatay bantlardan en kalın bantta yer alan motif, kare birimlerden oluşmaktadır. Ger motifini farklı şekillerde içinde barındırmaktadır. *Koç boynuzu/ koç boynuzunun yarımı/ koç boynuzunun yarımının yarımı/ koç boynuzunun geri/ kurbağacık motifi*, Anadolu kilim motiflerinden koruma, erkeklik, güç ve kuvveti temsil eden koç boynuzu motifi farklı kültürlerde farklı biçimlerde kullanılmıştır. Zilli kilim motiflerinde de yer alan koç boynuzu, kurbağacık ve koç boynuzunun yarımı gibi farklı isimlerle de bilinmektedir. Ger motifi anlam olarak koç boynuzu kıvrımını temsil etmektedir bu sebeple kilim kompozisyonlarında koç boynuzu ve ger motifi birlikte kullanılır. *Tarak/el/parmak motifi* Anadolu kilimlerinde kullanılan yöresel olarak ismi değişen motiflerden biridir. Zilli kilim motifi olarak da kullanılan motif biçimsel olarak “per” motifine benzemektedir. *Per motifi* eski dilde kanat, çıkma,

çıkıntı anlamındadır. Bir diğer anlamı ise su değirmenin çarkının kepçesi anlamına gelir. Per, Zilli kilim yöresel motiflerinden biridir. Biçimsel olarak tarak/el/parmak motifinin farklı kombinasyonlarına, anlamsal olarak pıtrak motifine benzemektedir. *Pıtrak/per motifi* Anadolu kilim motiflerinden biridir. Biçimsel olarak çok çeşitli kullanımları söz konusudur. Yer yaygılarının ana motiflerindedir. Pıtrak motifi büyük, küçük ve karmaşık oluşuna göre “büyük per”, “küçük per”, “aynalı per”, “çerçeveli şeytan perli”, “şeytan perlinin yarımı” gibi isimler kullanılmaktadır (Selçuk ve Yurttaş, 2021, 309). *Ejder/çift perli motifi* doğurganlık ve korumayı temsil eden ve çift sembolik anlama sahiptir. Kelkit yöresi dokuma kültüründe “çift perli” olarak bilinmektedir. Biçimsel olarak iki tarak/el/parmak motifinin birleşimi ile oluştuğu görülmektedir. *Camallı (Camallının geri) motifi*, Kelkit ilçesine ait bir yabancı hayat sahalarından biridir. Biçimsel olarak ger motifinin çoğaltılması ve çerçevenmesi ile oluşmaktadır. *Ağıllı (Ağıllının geri, ağıllının çerçevesi) motifi* Zilli kilim yöresel motiflerindedir. Ağıllı/ağıl, sözlük anlamı çit veya duvar ile çevrili yer olarak tanımlanmaktadır. Bir diğer anlamı zehir, bozuk anlamındadır. Ağıllı motifi incelendiğinde akrep motifi ile biçimsel benzerlik göstermektedir. *Şak/ kurt ağzı/ kurt izi/ canavar ayağı motifi* korku saçan hayvanları betimleyen koruma amacı ile işlenen Anadolu kilim motiflerinden biridir. Orta Asya’dan gelen yaşam biçiminin bir sembolü olan kurt, devamlılık ve birliği temsil etmektedir. Zilli kilim motiflerinde de şak motifi olarak bilinmekte ve ana yatay bantlarda kilimin ortasına dokunmaktadır. *Baklava/Gulik/Gözler(nazarlık)/büyük gözler içinde gulik/büyük gulik motifi* delik ve boşluk anlamında kullanılmaktadır. Zilli kilim yöresel motiflerinden biridir. Genel olarak motiflerin ortasındaki alanlarda, kilim bordürlerinde kullanılmaktadır. *Çengel/fırlam/ercüme/teşi tek/çerçeveli beş fırlam motifi* Anadolu kilimlerinde “çengel” olarak bilinen ancak Zilli kilim motifi olarak “fırlam, ercüme, teşi tek” gibi farklı yöresel isimlere sahip motiftir. *Bukağı/Yanak motifi* halk arasında “dokuz göbek” olarak bilinmektedir. Zilli kilimlerde ise bukağı/yanak olarak bilinmektedir. İki ucu zıt yöne bakan okların bir araya gelmesi ile oluşturulan şekli en bilindik olan türüdür. Sonsuzluğu, kan bağını ve doğurganlığı temsil etmektedir. *Su yolu/Civan kaşı/sığır kuyruğu/eğri zincir/tespih motifi* bereket motiflerinden biridir. Kültürel olarak temsil edilme şekli farklıdır. Zilli kilim motiflerinde ise, tespih/civan kaşı/ eğri zincir gibi birçok ismi vardır. Yer yaygısında ise genellikle ince yatay bantlarda ve bordürlerde bulunmaktadır. *Muska/ nazarlık motifi* koruma anlamına denk gelen motiflerden biridir. İç içe geçmiş karelerden oluşan motif Zilli kilimde sıklıkla kullanılmaktadır. *Saç bağı motifi* Anadolu kilimlerinde dokuyan kişinin evlenmeyi ve çoğalma isteğini anlatır. Sandıklı motifi Anadolu kültüründe evlilik çağına gelmiş kızların çeyizlerini koydukları sandıkları temsil etmektedir. Bu sebeple tarak ve sandık motifleri birlikte de kullanılmaktadır. Tavşan motifi Anadolu kilim

motiflerinde görülmeyen ancak Zilli kilimlerde rastlanılan motiftir. Temsil ettiği anlamı bilinmemektedir. Bu sebeple çalışma kapsamında analiz kısmında yer verilmemiştir.

3.1. Zilli Kilim Motiflerinin Anlamsal Analizi

Anadolu kilimlerinde yer alan semboller, yalnızca süsleme unsurları değil, aynı zamanda iletişim araçlarıdır. Bu sembolik öğeler, sözcüklerle ifade edilmesi güç duygu ve düşüncelerin somut biçimlere dönüştürülmesini sağlamış; böylece kilimler, soyut kavramların görsel temsiline aracılık eden kültürel anlatı alanları hâline gelmiştir. Kilimlerde yer alan semboller; bereket, nazar, uğur, aşk, evlilik, sevgi, birlik, doğurganlık, ölüm, güç, şifa, korku, korunma, evren, sonsuzluk, aydınlık, mutluluk, ibadet, cennet, hastalık ve acı gibi geniş bir tematik yelpazeyi kapsamaktadır (Oyman, 2019:10). Bu sembolik dilin kökeninde göçebe yaşam kültürü, onunla iç içe geçmiş ritüeller, üretim biçimleri ve doğa merkezli inanç anlayışı bulunmaktadır. Alp (2000, s. 351), Konya Yöresi Kilimlerinde Sembolik Motifler ve Oğuz Boyu Damgaları adlı çalışmasında motifleri biçim, konu ve anlam temelli olarak sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırmaya göre motifler; Aşk-Evlilik-Sevgi (Sandık, tarak, aşk-birleşim, seğmen, saç bağı, küpe), Bereket (Balık, yıldız, yaba, pıtrak, bereket, elibeline, hayat ağacı, dikmeli yaprak, gül-çiçek-yaprak, koç boynuzu, ejder), Birlik ve beraberlik (Çengel, bukağı), Doğurganlık-Üreme (elibeline), Güç-Kuvvet-Yiğitlik (Kartal, ejder, koç boynuzu), Ölüm (Akrep, sandık, mezartaşı, kuş), İbadet ve Tapınma (Post, el, mihrap), Korku-Korunma (Akrep, yılan, tilki kulağı, kurt ağzı), Hayatın devamlılığı-Ölümsüzlük-Evren-Sonsuzluk-Devamlılık (Çarkıfelek, aşk-birleşim, hayatağacı, idol, su), Aydınlık-Temizlik (Kandil, vazo, su), Mutluluk (Yılan, yıldız, elibeline, kuş, gül-çiçek-yaprak), Şifa (Ejder, yılan), Cennet (Kandil, mihrap, vazo, gül-çiçek-yaprak), Güneş (Kartal, haç), Hastalık-Acı-Keder (Akrep), Damgalar (Koçboynuzu, kazayağı, çengel) ve Nazar-Uğur-Muska (Göz, muska, kaz ayağı, pıtrak, el-parmak-tarak, haç, kuş, ayak, dikmeli yaprak, kurt ağzı, çengel) başlıkları altında toplanmıştır. Taşkiran (2006, s. 8) ise kilim motiflerini anlam seviyesine göre üç kategoride sınıflandırmaktadır. Bu sınıflandırma; temel düzeyde görsel izlenim, bir bütün olarak motiflerin oluşturduğu desen, genel düzeyde bağlantıları ve ilişkileri tanımlayan motiflerin düzenlenmesi olarak belirlenmiştir (Oyman akt., 2019, s. 6, Taşkiran, 2006, s.8). Benzer biçimde Canay (2011, s. 26), motifleri üç temel tema altında toplar: doğum ve çoğalma, hayatın sürekliliği ve ölüm. Bu temalar, Anadolu toplumlarının yaşam döngüsü anlayışıyla doğrudan ilişkilidir. Diler ve Gallice (2018, s. 57) ise Anadolu kilimlerinde yer alan sembollerini doğurganlık, bereket ve korunma kavramları etrafında tanımlamış ve bu temaların on dokuz ana sembol aracılığıyla somutlaştığını belirtmiştir. Bu semboller eli belinde, insan, baklava, bukağı, yin-yang (aşk ve birleşim), kuş, saç bağı, sandıklı, koç boynuzu, kurt ağzı / kurt izi / canavar ayağı, ejderha, göz,

mihrap, haç, el / tarak, çengel, muska / nazarlık, yılan, pıtrak, başak, hayat ağacı, su yolu ve yıldız motifleridir. Anadolu kilim motiflerine ilişkin farklı sınıflandırmalar yapılmış olsa da bu çalışmada anlamsal çözümlenme üç ana tema etrafında şekillenmiştir: doğurganlık, bereket ve korunma. Bu temalar, Anadolu insanının yaşam döngüsüne, doğa ile kurduğu ilişkiye ve inanç sistemine dair en belirgin sembolik ifadeleri ortaya koymaktadır.

3.1.1. Doğurganlık

Anadolu kilim motiflerinde doğurganlık teması, toplumsal inançlarla ve kültürel anlam dünyasıyla derin bir ilişki içerisindedir. Bu tema, yalnızca biyolojik bir üretkenliği değil, aynı zamanda yaşamın sürekliliğini, bereketi ve toplumsal devamlılığı simgelemektedir. Doğurganlık motifi hem fiziksel hem de sembolik bir anlam taşımaktadır; yaşamın başlangıcını, yeni doğumu, aile birliğini ve doğa döngüsünün sürekliliğini temsil etmektedir. Anadolu halk kültüründe doğurganlık, yalnızca insanın üreme kapasitesiyle sınırlı kalmayıp, toprağın verimliliğini, üretimin bolluğunu ve refahı da kapsamaktadır. Anadolu'daki geleneksel inanç sistemlerinde bu semboller, “ana tanrıça” kültü ile ilişkilendirilmiştir. Özellikle Kibele ve Artemis figürleri, doğurganlık, bereket ve dişil yaratım gücünün arketipleri olarak öne çıkmaktadır (Sürmeli, 2014, s. 365). Bu inanç sisteminin izleri, geleneksel dokumalarda biçimsel olarak “rahim”, “yumurta” ya da “ağaç” benzeri formlarla sembolleştirilmiştir. Anadolu kilimlerinde doğurganlık temasına ait motifler oldukça yaygındır. En sık rastlanan örnekler arasında eli belinde, insan, baklava, bukağı, yin–yang (aşk ve birleşim), kuş, saç bağı ve sandıklı motifleri yer almaktadır. Bu motiflerin her biri, doğurganlık ve aile birliği kavramlarını farklı yönleriyle sembolleştirir: Eli belinde/insan: Dişilik sembolüdür. Doğurganlığı, üretkenliği ve şansını simgelemektedir. Yin ve yang/aşk ve birleşim: Kadın ve erkek arasındaki uyum anlamını taşımaktadır. Saç bağı: Evlenme isteğini sembolize etmektedir. Baklava/küpe: Evlilik isteğini temsil etmektedir. Kuş: Kadın, kutsallık, özlem ve haber beklentisi demektir. Sandıklı: Evlenme ve çocuk sahibi olma arzusunda olan genç kızın çeyiz sandığını sembolize etmektedir. Bukagi: Aile birliğinin devamlılığını temsil etmektedir. “Bukağı” kelimesi Türkçe 'de, atların ön iki ayağına takılan ve onların otlaktan uzaklaşmasını engelleyen iki halkadan oluşan ve onları birleştirilen 60 cm'lik bir zincirin adıdır (Canay'dan, 2011 akt. Erberk, 2002, s. 76). Bu motiflerin ortak yönü, üreme, üretim ve süreklilik kavramlarını simgesel bir bütünlük içinde ele almalarıdır. Zilli kilimde yer alan doğurganlık temalı motifler Eli Belinde/ İnsan, Bukağı/Yanak/Dokuz Göbek, Saç Bağı, Baklava/Dudak/Küpe/Gulik, Sandıklı, Kurt ağzı/canavar ayağı/şak olmak üzere altı motif toplam yedi biçim tespit edilmiştir.

3.1.2. Koruma

Koruma kavramı, Anadolu kilim motifleri içinde önemli bir yere sahiptir ve toplumların güvenlik, huzur ve aidiyet duygularını simgelemektedir. Koruma içerikli motiflerde yalnızca fiziksel bir savunma değil, aynı zamanda manevi ve toplumsal bir güvenlik hissi yaratmayı amaçlanmaktadır. Kilimlerde yer alan koruma motifleri, çeşitli şekillerde karşımıza çıkmaktadır. Genellikle geometrik ve hayvansal figürler şeklinde temsil edilen bu semboller, kötü ruhlardan korunmak, nazardan sakınmak ve ailenin birlikteliğini sağlamak amacıyla dokunmuştur. Örneğin, "kurt" veya "aslan" gibi güçlü hayvan figürleri, cesaret ve koruma duygusunu pekiştirirken, "göz" veya "el" gibi semboller, nazardan koruma ve bereketi simgelemektedir. Kilimlerin kullanıldığı alanlar, evlerin iç mekanları veya kutsal alanlar, koruma sembollerinin etkin bir şekilde yer aldığı mekanlardır. Bu motiflerin incelenmesi, toplumların güvenlik arayışını, inanç sistemlerini ve kültürel hafızalarını çözümlenmeye yardımcı olmaktadır. Korumayı temsil eden motifler şu şekilde toplanabilir: Koç boynuzu; kuvveti simgeler. Erkeklik, bereket, güç, çoğalma ve kahramanlık anlamlarını taşımaktadır. Dokuma sanatında erkeklik simgesi olan koç boynuzu motifi yöresel olarak kara nakış, kurbağacık isimleri ile de bilinmektedir. Kurt ağzı / kurt izi / canavar ayağı; gücü temsil etmektedir. Karanlığın içinde görme gücü olduğuna inanılır bu sebeple güneş ve ışığın temsilcisidir. Ejderha; ejder motifi, genelde aslan pençeli kuyruğu yılanı anımsatan kanatlı bir hayvan olarak stilize edilen ve büyük bir yılan olarak kabul edilen ejder hazinelerin ve gizli şeylerin bekçisidir. Göz; nazardan koruma anlamını taşımaktadır. Akrep; akrep sokmasından korunmak için uygulanan motiftir. Halı, kilim ya da seccadelerde kemer görünüşlü bir yönü olan motiftir (Develioğlu, 2012, s. 1251). Haç; kötü bakışların azaldığına ve korunma anlamı taşıdığına inanılmaktadır. El / tarak; evliliğin korunması anlamını taşımaktadır. Çengel; nazardan korunma anlamını taşımaktadır. Muska / nazarlık; nazar ve kötülükten koruma anlamını taşımaktadır. Yılan; en eski tanrılardan biri ve en güçlüsü olduğuna inanılmaktadır. Zilli kilimde yer alan koruma temalı motifler Koç Boynuzu/kara nakış/ kurbağacık, Muska/nazarlık, Ejderha/kırk ayak, çift perli, Göz/ger, Akrep, Çengel/ercüme/fırlam, Per/el/tarak/parmak olmak üzere yedi motif toplam on bir biçim tespit edilmiştir.

3.1.3. Bereket

Bereket kavramı, Anadolu kilim motiflerinin anlama derinliğinde merkezi bir yere sahiptir ve toplumların yaşam döngüsündeki önemli unsurlardan biridir. Bu kavram, bolluk, zenginlik ve bereketin sembolü olarak hem bireylerin hem de toplulukların ruhsal ve maddi ihtiyaçlarını karşılayan bir anlayışa dayanmaktadır. Bereket, yalnızca fiziksel refahı değil, aynı zamanda manevi huzuru da simgelemekte ve insanların yaşamlarında denge arayışlarını ifade etmektedir. Bitkisel motifler,

özellikle meyve, çiçek ve yeşil yapraklar, bereketin ve yaşamın sürekli yenilenmesinin sembolleri olarak öne çıkmaktadır. Bu motifler, doğanın döngüsünü ve yaşamın sürekliliğini temsil ederken, toplumların tarımsal üretkenliğini ve doğal kaynakların bereketini de yansıtmaktadır. Bereket sembolleri, tarımsal faaliyetlerin başarılı olmasını sağlamak ve doğanın nimetlerinden faydalanmak amacıyla kullanılmaktadır. Anadolu kültüründe dut, nar, incir, yılan, başak, boğa, haşhaş dışında bereketi temsil eden motifler şu şekilde toplanabilir: Pıtrak; bereket, bolluk ve nazardan koruma amacını taşımaktadır. Tarlalarda bulunan dikenleriyle hayvanlara ve insanlara yapışan bir bitkidir. Başak; bolluk ve tomurcuk verme anlamlarını taşımaktadır. Sonsuz mutluluk sembolüdür. Hayat Ağacı; ölümsüzlük anlamını taşımaktadır. Sürekli değişim, gelişim ve evreni temsil etmektedir. Yıldız; mutluluk ve üretkenlik anlamını taşımaktadır. Su yolu; yaşam sürekliliği, bilgi, ruhsal ve bedensel arınma anlamlarını taşımaktadır. Yeniden doğusun, yaşamın sürekliliğinin, yenilenmenin, erdemini temsilidir. Zilli kilimde yer alan bereket temalı motifler Pıtrak/çift perli, Su yolu/civan kaşı/eğri zincir olmak üzere iki motif toplam yedi biçim tespit edilmiştir.

3.2. Zilli Kilim Motiflerinin Biçimsel Analizi

Zilli kilimler hem estetik değerleri hem de taşıdıkları derin anlamlarla, toplumların inançlarını, yaşam tarzlarını ve sosyal yapısını yansıtan önemli bir kültürel miras olarak kabul edilmektedir. Biçimsel analiz, bu motiflerin görsel unsurlarını, yapılarını ve tasarımlarını inceleyerek, onların ifade ettiği anlamı ve toplumsal bağlamı anlamaya yönelik bir yöntem basamağıdır. Oyman'ın (2019, s. 7) yaptığı çalışmalarda dokuma motiflerini hayvansal, bitkisel, geometrik, sembolik ve karışık motif olarak sınıflandırmaktadır. Akpınarlı ve Üner'e (2017, s. 632) göre motifler yazılı, bitkisel, figürlü (hayvansal ve insan), sembolik ve geometrik olarak kategorileştirilmiştir. Ancak Anadolu kilim motifleri, genellikle geometrik, hayvansal, bitkisel ve sembolik anlamlar içeren dört ana başlık altında incelenmektedir. Geometrik motifler, belirli bir düzen ve simetriyle oluşturulan tasarımları; hayvansal motifler, güç ve cesareti simgeleyen figürleri; bitkisel motifler, doğanın güzelliklerini ve yaşamın sürekliliğini temsil eden unsurları; sembolik motifler ise, inanç ve değerleri ifade eden çeşitli imgeleri içermektedir. Zilli kilim motiflerinden ger/göz, kara nakış, el/parmak/tarak, per, çift perli/ejder, muska/nazarlık, su yolu/civan kaşı/sığır kuyruğu/eğri zincir/tespih, bukağı/yanak, çengel/fırlam/ercüme/teşi tek/çerçeveli beş fırlam, baklava/gulik/gözler(nazarlık)/büyük gözler içinde gulik/büyük gulik, şak/ kurt ağzı/ kurt izi/ canavar ayağı, ağıllı (ağıllının geri, ağıllının çerçevesi), koç boynuzu/ koç boynuzunun yarımı/ koç boynuzunun yarımının yarımı/ koç boynuzunun geri/ kurbağacık, sandıklı, saç bağı motifleri çalışma kapsamında incelenecektir. Zilli kilim motifleri biçimsel analizi dört başlıkta yapılacaktır.

3.2.1. Geometrik motifler

Geometrik motifler, keskin hatlar ve düzenli formlar kullanarak oluşturulmaktadır. Anadolu kültüründe, geometrik motifler soyutlamanın görsel olarak yapıldığı en güzel örneklerdendir. Çizgiler, üçgenler, kareler ve daireler gibi temel geometrik şekiller, kilimlerde farklı düzenlemelerle bir araya getirilerek zengin ve çeşitli desenler oluşturmaktadır. Anadolu kilimlerinde kullanılan su yolu/civan kaşı, baklava/dudak/küpe, bukağı/yanak/dokuz göbek, saç bağı, çengel/ercüme/fırlam, sandıklı gibi geometrik motifler Zilli kilimde Su yolu/civan kaşı, kağı/Yanak/Dokuz Göbek, Saç Bağı, Baklava/Dudak/Küpe/Gulik, Sandıklı, Çengel/ercüme/fırlam olmak üzere altı motif toplam yedi biçim tespit edilmiştir.

3.2.2. Hayvansal motifler

Anadolu kültüründe hayvansal motiflerin kullanımı, tarihsel olarak göçebe yaşam biçimleriyle de ilintilidir. Özellikle, hayvancılıkla geçinen topluluklar, hayvanları yaşamlarının merkezi unsurları olarak görmüş ve bu figürleri kilimlerine işlemişlerdir. Bu bağlamda, at, kuzu, tavuk ve yılan gibi hayvan figürleri, farklı anlamlar ve sembolik içerikler taşıyarak kilimlerde yer almaktadır. Örneğin, at genellikle güç ve özgürlük sembolü olarak öne çıkarken, kuzu bereketin ve saflığın simgesi olarak kabul edilmektedir. Anadolu kilimlerinde kullanılan akrep, ejderha/ kırk ayak, kuş, koç boynuzu/kara nakış/ kurbağacık, kurt ağzı/canavar ayağı, yılan gibi hayvansal motifler Zilli kilimde yer alan hayvansal motifler akrep, Koç Boynuzu/kara nakış/ kurbağacık, Ejderha/kırk ayak/çift perli, Kurt ağzı/canavar ayağı/şak olmak üzere dört motif toplam altı biçim tespit edilmiştir.

3.2.3. Bitkisel motifler

Bitkisel motifler, özellikle tarım ve doğa ile olan ilişkilerin güçlü bir yansımasıdır ve bereket, yaşam döngüsü, doğurganlık gibi kavramlarla ilişkilendirilmektedir. Anadolu'nun farklı bölgelerinde yerel flora ve fauna etkisiyle şekillenen bitkisel motifler, çeşitli çiçekler, yapraklar ve ağaç figürleriyle doludur. Anadolu kültüründeki doğa ile insan arasındaki derin bağlantıları ve geleneksel yaşam tarzlarının çözümlenmesinde önemli olan bitkisel motiflere örnek olarak pıtrak/per, başak/bereket, hayat ağacı/kazayağı verilebilir. Zilli kilimde yer alan bitkisel motifler pıtrak motifidir ancak dört farklı biçimi kilimlerde dokunduğu belirlenmiştir.

3.2.4. Sembolik motifler

Sembolik motifler, genellikle doğurganlık, koruma, sağlık ve refah gibi evrensel temaları temsil etmektedir. Örneğin, el, göz ve nazar gibi figürler, koruyucu semboller olarak kullanılırken; yuvarlak

ve spiral formlar, yaşam döngüsünü ve sürekli yenilenmeyi simgelemektedir. Anadolu kilimlerinde kullanılan sembolik motifler yıldız, mihrap, göz/ger, muska/nazarlık, haç, yin ve yang, aşk ve birleşim, eli belinde/ insan, el/tarak/parmak Zilli kilimde yer alan sembolik motifler akrep, Eli Belinde/İnsan, Muska/nazarlık, El/tarak/parmak, Göz/ger olmak üzere dört motif tespit edilmiştir.

4. SONUÇ

Anadolu dokuma sanatı, ürün ve teknik çeşitliliği ile yöresel kimlik değerlerinin en önemli parçasıdır. Anadolu kültürünün sürekliliği ve etkileşimi, incelenen kilim motiflerinde açıkça görülmektedir. Duygu, inanç ve yaşam biçimlerinin birer yansıması olan kilim motifleri bulunduğu bölgelere göre anlamları aynı olsa da biçimsel olarak çeşitlidir. Bu durum yöresel kimliği önemli ölçüde katkı sağlamaktadır. Anadolu kilim motifleri, doğurganlık, koruma ve bereket temaları çerçevesinde anlam kazansa da biçimsel olarak sınıflandırıldığında yöresel motif çeşitliliği değişmektedir. Bu durum yöresel yaşam biçiminin ve inancın da birer yansımasıdır. Zili dokuma tekniği Anadolu'nun farklı coğrafyalarında kullanılan tekniklerden biridir. Ancak Kelkit yöresi Zilli kilimleri aynı Zili tekniği kullanılmış ancak işlenen motifler yöreye özgüdür. Kelkit yöresine ait incelenen yer yaygılarında dokuma türü yatay bantlarla oluşturulan bir kompozisyonun ağırlıklı olduğu görülmektedir. Kilimlerin bordür kısmında gulik ve ger motifleri ağırlıkla kullanılmaktadır. Kara nakış, koç boynuzu, pıtrak motifleri ise kalın ve orta yatay bantlarda yer almaktadır. Bu durum ana motiflerin anlamsal olarak güç, liderlik, kuvvet ve koruma odaklı olduğu görülmektedir. Anadolu kültürünün dinamik yapısını ortaya koyan kilimlerin estetik ve sosyal boyutlarına dair kapsamlı bir anlayış geliştirilmesi amacıyla yapılan biçimsel ve anlamsal analizler sonucunda anlamsal olarak koruma, doğurganlık ve bereket temalı motiflerin kullanım sırasıyla ağırlıklı kullanıldığı görülmektedir. Biçimsel olarak ise geometrik motiflerin kullanım yoğunluğu fazladır. Bu durum per, gulik ve ger adı verilen motiflerin çeşitlerinin fazla kullanılması sebebiyle olduğu görülmektedir. Pıtrak motifi en çok kullanılan motif türüdür. Gulik motifi ise diğer motiflerle kombinasyonu daha fazla yapılabilen motiflerden biri olması sebebiyle en çok rastlanılan diğer motiftir. Motiflerin biçimsel olarak farklı varyasyonları yapılsa da Anadolu kilim kültüründeki mesaj verme amacı Zilli kilimlerde sıklıkla rastlanmamaktadır. Bu durum yatay bantlardan meydana gelmesi ve motiflerin kompozisyon yerine dizilim ile kilime işlenmesiyle açıklanabilir. Zilli kilimlerde bütünsel değil tekil olarak motifler incelenmelidir (Tablo 1).

Tablo 1

Gümüşhane Zilli Kilim Motiflerinin Anlamsal ve Biçimsel Analiz Tablosu (Çelenk Çavdar,2024)

Anadolu Kilimlerinden Zilli Kilim Motiflerinin Anlamsal ve Biçimsel Analiz Tablosu				
Zilli Kilim	Eli Belinde/ İnsan	Anlamsal Analiz	Doğurganlık	Geometrik
			Koruma	Hayvansal
	Baklava/Dudak/Küpe/Gulik		Bereket	Bitkisel
			Doğurganlık	Sembolik
	Bukağı/Yanak/Dokuz		Koruma	Geometrik
			Bereket	Hayvansal
	Kurt ağızı/canavar ayağı/şak		Doğurganlık	Bitkisel
			Koruma	Sembolik
	Saç Bağı		Bereket	Geometrik
			Doğurganlık	Hayvansal
	Sandıklı	Koruma	Bitkisel	
		Bereket	Sembolik	
	Koç boynuzu/kara nakış/ kurbağacık	Doğurganlık	Geometrik	
		Koruma	Hayvansal	
	Muska/nazarlık	Bereket	Bitkisel	
		Doğurganlık	Sembolik	
	Ejderha/kırk ayak, çift perli	Koruma	Geometrik	
		Bereket	Hayvansal	
	Göz/ger	Doğurganlık	Bitkisel	
		Koruma	Sembolik	
Akrep	Bereket	Geometrik		
	Doğurganlık	Hayvansal		
Çengel/ercüme/fırlam	Koruma	Bitkisel		
	Bereket	Sembolik		
	Doğurganlık	Geometrik		
	Koruma	Hayvansal		
	Bereket	Bitkisel		
	Doğurganlık	Sembolik		
	Koruma	Geometrik		
	Bereket	Hayvansal		
	Doğurganlık	Bitkisel		
	Koruma	Sembolik		
	Bereket	Geometrik		
	Doğurganlık	Hayvansal		
	Koruma	Bitkisel		
	Bereket	Sembolik		

Per/el/tarak/parmak	Anlamsal Analiz	Doğurganlık	Geometrik
		Koruma	Hayvansal
		Bereket	Bitkisel
Pıtrak, çift perli		Doğurganlık	Geometrik
		Koruma	Hayvansal
		Bereket	Bitkisel
Çift perli		Doğurganlık	Geometrik
		Koruma	Hayvansal
		Bereket	Bitkisel
Su yolu/civan kaşı/eğri zincir		Doğurganlık	Geometrik
		Koruma	Hayvansal
		Bereket	Bitkisel
			Sembolik

Geleneksel dokuma kültüründe motif seçimi, kilimin yer alacağı mekânın işlevi ve kullanıcı profiliyle doğrudan ilişkilidir. Koruma ve nazardan sakınma gibi anlamlar taşıyan akrep, muska veya koçboynuzu motifleri evin girişi, oturma ya da uyku mekânlarında tercih edilerek sembolik bir güvenlik işlevi üstlenir. Elibelinde, hayat ağacı, bereket eli ve küpe gibi motifler ise kadın kimliği, doğurganlık ve yaşam döngüsüyle ilişkili oldukları için genç kız odaları, çeyiz hazırlıkları veya aile yaşam alanlarında yaygındır. Geometrik ritmin yoğunluğu da kullanım yerine bağlıdır: yoğun motif düzenleri kişilik odalarda görülürken daha sade kompozisyonlar yazlık ve misafir odalarında tercih edilir. Zilli Kilim motiflerinin anlamsal içeriği, yalnızca estetik bir unsur olmadığını; iç mekânın işlevi, atmosferi ve kültürel kimliğiyle bütünleşen bir tasarım aracı olduğunu göstermektedir.

Teşekkür ve Bilgi Notu

Makalede, ulusal ve uluslararası araştırma ve yayın etiğine uyulmuştur. Çalışmada Etik Kurul izni gerekmemiştir.

Çıkar Çatışması Beyanı

Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

Araştırmacıların Katkı Oranı Beyan Özeti

Yazarlar makaleye eşit oranda katkı sağlamış olduklarını beyan etmektedirler.

KAYNAKÇA

- Acar, B. (1975). *Kilim ve düz dokuma yaygılar*. Türk Süsleme Sanatları Serisi: 3. Ankara: Ak Yayın.
- Akpınarlı, H. F. ve Üner, İ. (2017). İç Anadolu bölgesi halılarında görülen figüratif sembol ve motifler. *Art-e Sanat Dergisi*, 10(20), 630-651. <https://doi.org/10.21602/sduarte.339715>

- Aksoy, M. (2007). Kültür sosyolojisi açısından halı-kilim sanatı ve etnografik eserlerdeki damgaların dili. 38. *ICANAS Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, 75–120.
- Alp, K. Ö. (2000). Konya yöresi kilimlerinde sembolik motifler ve Oğuz boyu damgaları. *Türk Dünyası Kültür ve Sanat Sempozyumu*, 351–364. Isparta, Türkiye.
- Aslanapa, O. (1998). *Türk sanatı*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Baylan Çalış, Z. (2014). *Kelkit yöresine ait zili teknikli düz dokuma yaygılardan örnekler* (Yüksek lisans tezi). Konya Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erişim Adresi: <https://www.proquest.com/docview/2606880548>
- Bozkurt, F. (2003). *Türklerin dini*. İstanbul: Cem Yayınları.
- Canay, A. (2011). *Anadolu'da üretilen kilim motifleri ve seramik sanatında yorumlanması* (Yüksek lisans tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü. Erişim Adresi: <https://acikerisim.aku.edu.tr/xmlui/handle/11630/2959>
- Çelenk Çavdar, A. (2024). Kişisel Arşiv.
- Dabağ, M. (2019). *Gümüşhane ili Kelkit ilçesi Zilli kilim motiflerinin biçimsel ve plastik değerler açısından incelenmesi*, (Yüksek lisans tezi). Giresun Üniversitesi: Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Deniz, B. (2000). *Türk dünyasında halı ve düz dokuma yaygılar*. Başbakanlık Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayın Dizisi 215. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.
- Develioğlu, F. (2012). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat* (29. baskı). Ankara: Aydın Kitabevi.
- Diler, A. ve Gallice, M. A. (2018). *Kilimin sembolleri: Unutulmuş bir dilden kesitler*. İstanbul: Alfa.
- Durul, Y. (1987). *Türk kilim motifleri*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Erbek, M. (2002). *Çatalhöyük'ten günümüze Anadolu motifleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı.
- Genç, M. (2012). Günümüz halı tasarımlarında gelenekten faydalanma kriterleri. *Halıcılık ve Kilimcilik Programının Sorunları ve Çözüm Önerileri* 118-131, Ayvacık Çanakkale.
- Kaşgarlı M. (2005). *Divânü Lugati't-Türk* (S.Erden ve S.T. Yurtsever, Çev.). İstanbul:Kabalıcı Yayın.
- Karavar, F. (2017). Halı sanatı örneğinde saray sanatı ve halk sanatı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(52), 161–174.
- Köken, M. (2024). *Türk sanatı*. İstanbul: Karakarga Yayınları.
- Miller, A. (1924) *Kovroviye İzdeliya Vostoka*. Leningrad: Exhibition of the Ethnographic Department of the Russian Museum, State Printing House.
- Oyman, N. R. (2019). Bazı Anadolu kilim motiflerinin sembolik çözümlemesi. *Arış Dergisi* (14), 4-22. <https://doi.org/10.34242/akmbaris.2019.119>
- Özdiñç, Ö. (2016). Halı ve motif. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 524–528.
- Özpinar, B. (2022). Türk çadır kapıları üzerine bir inceleme. *Türklük Bilimi Araştırmaları*, 137–162.
- Sağ, M. (2012). Bir sembol olarak “Kilim”. *Arış Dergisi*, 8, 116–121. <https://doi.org/10.34242/akmbaris.2019.42>

- Selçuk, K. ve Yurttaş, H. (2020). Doğu Karadeniz bölgesi dokumalarında kompozisyon düzenlemesi. *Motif Akademi Halkbilimi Dergisi*, 13(31), 1193–1217. <https://doi.org/10.12981/mahder.738091>
- Selçuk, K. ve Yurttaş, H. (2021). Doğu Karadeniz bölgesi kirkimli dokumalarında geometrik ve bitkisel motiflerden örnekler. *Art-Sanat Dergisi*, 15, 287–315. <https://doi.org/10.26650/artsanat.2021.15.0012>
- Soysaldı, A. (2009). *Düz dokuma teknikleri ve teknik desen çizimleri*. Ankara: AKM Yayınları.
- Sürmeli, K. (2014). Konya Selçuklu halı motiflerinin ekslibrislerde yorumlanması. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, 7(17), 359–374.
- Şahin, G. ve Akova Balcı, S. (2020). Coğrafi işaret kapsamındaki Türk halı ve kilimlerinin analizi. *Journal of International Social Research*, 13(69), 447–482.
- Şemin, M. E. (2020). Anadolu'nun motifleri: Türk halı ve kilim sanatına bir bakış. *Gordon Dergisi*, 13, 38–60.
- Rásonyi, L. (1971). Türklerde halıcılık terimleri ve halıcılığın menşei. *Türk Kültürü*, 9(103), 614.
- Taşgılı, A. (2008). *İpek Yolunun tarihi temelleri, dünden bugüne İpek Yolu: beklentiler ve gerçekler*. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Taşkıran, M. N. (2006). Reading motifs on kilims: A semiotic approach to symbolic meaning. Yayınlanmamış metin, Kocaeli Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Radyo, Sinema ve Televizyonculuk Bölümü, Kocaeli, Türkiye. Erişim adresi: https://www.academia.edu/1105092/Reading_Motifs_on_Kilims_A_Semiotic_Approach_to_Symbolic_Meaning
- Uğurlu, A. (2008). Halı ve kilim. *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (Cilt 2). İstanbul: YEM Yayınları.
- Yetkin, Ş. (1991). *Türk halı sanatı*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yıldırım, M. ve Baylan, Z. (2010). Kelkit yöresi zililerinden çuval, heybe, palaz ve çanta örnekleri. *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 28, 415–446.

SUMMARY

Anatolia, a geography that has hosted numerous civilizations throughout history, stands out for its rich cultural diversity and deep-rooted craft traditions. Among these, the art of weaving represents not merely a technical production process but also a profound form of cultural expression. Through the motifs, colors, and compositions embedded in woven textiles, communities have reflected their identities, beliefs, and worldviews. Especially those produced by women, kilims have functioned as tangible carriers of cultural memory, transmitting the values and aesthetics of local life across generations. In nearly every region of Anatolia, these handwoven textiles embody both functional and symbolic dimensions, serving as visual documents of collective identity. Within this extensive cultural geography, the Kelkit Zilli Kilim, specific to the Kelkit district of Gümüşhane Province,

occupies a distinctive position owing to its unique weaving technique, structural richness, and symbolic depth. In Anatolia, weaving developed within the context of a nomadic lifestyle, fulfilling practical needs while simultaneously evolving into a symbolic and aesthetic language. Each motif, color, and pattern within this language is not merely decorative but encoded with meaning reflecting the worldview, belief system, and environment of the weaver. The kilim thus becomes a visual narrative, a medium of silent communication through which emotions, desires, and collective experiences are expressed. In rural Anatolian societies, weaving often marked significant stages in a woman's life from her youth to marriage, motherhood, and old age. A young girl's first kilim might represent her dreams and expectations; a married woman's work could reflect domestic harmony or longing for loved ones; and an older woman's final weavings might encapsulate wisdom and memory. In many cases, the loom became a space of both solitude and solidarity where women could express themselves freely, share experiences, and reinforce collective identity through shared aesthetic forms. The significance of the Kelkit Zilli Kilim derives not only from its aesthetic beauty but also from its distinctive weaving technique and symbolic richness. This technique lends the fabric a rhythmic dynamism, producing vivid contrasts of light and shadow that enhance its visual appeal. The floating yarns, which shimmer subtly when light strikes them, are reminiscent of a musical rhythm each raised thread functioning like a note within a larger visual composition. Although similar weaving methods can be found in other parts of Anatolia, the Kelkit examples are characterized by their distinctive arrangement of motifs, balanced color transitions, and the ordered rhythm of their floating yarns. Each composition reflects the geography, climate, and socio-cultural structure of the region, transforming the material into a woven reflection of place and identity. The motifs found in the Kelkit Zilli Kilim can be broadly grouped into geometric, vegetal, animal, and symbolic categories. Geometric motifs form the structural backbone of the design. Triangular, lozenge, zigzag, and octagonal patterns establish visual order and symmetry, symbolizing balance and continuity within the cosmos. The prevalence of such geometric motifs can be traced to early Central Asian Turkic weaving traditions, suggesting a historical continuity between nomadic design principles and Anatolian textile practices. The lozenge (elibelinde) shape, for example, is both an aesthetic choice and a cosmological symbol representing the duality of the world and the harmony between opposing forces. Vegetal motifs, on the other hand, symbolize fertility, regeneration, and the cyclical nature of life. Motifs such as the "tree of life," "branch," and "leaf" express the interconnectedness between human existence and nature, embodying the idea of perpetual renewal. These motifs also reflect the agrarian aspect of Anatolian life, where nature was not a passive background but an active participant in the spiritual and material sustenance of the community. Animal motifs often serve as protective

symbols: the “ram’s horn” represents power and masculinity, the “scorpion” guards against evil, and the “bird” symbolizes spiritual freedom and communication between worlds. Some designs even incorporate stylized representations of wolves or snakes, echoing pre-Islamic Turkic totemic beliefs. Such imagery illustrates the fusion of ancient shamanic elements with later Islamic artistic sensibilities, a synthesis characteristic of Anatolian folk art. In Anatolian weaving traditions, each motif carries layers of meaning beyond its visual form. The “hand-on-hip” motif (elibeline), for example, signifies femininity, fertility, and motherhood, representing the life-giving force of the woman. The “eye” motif (nazar gözü) functions as an amulet against misfortune, a widespread belief across Anatolia that also manifests in daily life through talismans and ornaments. The “waterway” (su yolu) motif symbolizes abundance and continuity, while the “ram’s horn” evokes vitality and endurance. Through these symbols, the weaver transforms personal experience into a shared cultural code, embedding local beliefs and values within the fabric of the textile itself. The kilim thus operates simultaneously as a practical household item, a spiritual talisman, and a cultural archive. Every thread is a line of poetry; every motif, a word in a visual language spoken for centuries by Anatolian women. Color, as an essential element of Anatolian design, plays a similarly significant role in the Kelkit Zilli Kilim. The choice of color is never arbitrary but rather imbued with symbolic meaning. Red signifies life, passion, and energy; blue expresses protection and serenity; green denotes renewal, nature, and hope; brown embodies stability and connection to the earth. Yellow often symbolizes fertility and harvest, while black can represent both mystery and protection. These colors are traditionally derived from natural dyes brown from walnut shells, yellow from onion skins, red from madder root, and blue from indigo. Thus, kilim becomes not only a cultural artifact but also a document of ecological knowledge, reflecting the environmental resources and botanical practices of the region. The weaver’s palette is a direct expression of her interaction with the natural world, transforming plants and minerals into expressions of memory and emotion. The Importance of Geographical Indication One of the defining aspects of the Kelkit Zilli Kilim is its geographical indication (GI) certification, which formally recognizes its authenticity and traditional production methods. This status not only protects local artisans but also supports cultural sustainability. The official recognition of the Kelkit Zilli Kilim as a geographically indicated product demonstrates the value attributed to regional heritage and traditional weaving techniques. Consequently, this weaving tradition transcends its role as a relic of the past, evolving into a living representation of cultural identity that bridges generations. The GI designation also provides an economic framework for protecting artisans against industrial imitation, ensuring that traditional methods are preserved and respected in global markets. The production process itself further reinforces the communal dimension of the craft. The kilims are

traditionally woven on hand looms using high-quality wool yarns, combining durability with aesthetic refinement. Each piece represents both individual creativity and collective tradition. In rural contexts, women often gather in cooperative environments to weave together, sharing patterns, colors, and stories. This collective mode of production strengthens social bonds while ensuring the continuity of traditional knowledge. The loom becomes a site of social interaction, where generations meet older women teaching younger ones, patterns evolving organically through conversation and shared labor. Hence, each kilim functions as a material embodiment of communal memory and cultural transmission. The similarities between the motifs of the Kelkit Zilli Kilim and those found in other regions of Anatolia reveal a pattern of cultural interaction and exchange. The repetition of certain symbolic forms across diverse geographies suggests the existence of a shared symbolic vocabulary. Historical trade routes, migration patterns, and tribal movements played a vital role in disseminating these motifs, enabling the flow of aesthetic ideas across communities. The Kelkit Zilli Kilim therefore stands not merely as a local artifact but as a reflection of Anatolia's broader cultural landscape, where diverse traditions converge and transform. Through the threads of the kilim runs the history of the Silk Road, the movement of peoples, and the enduring power of artistic exchange. The documentation, exhibitions, and teaching of traditional weaving methods can contribute to both economic resilience and cultural continuity. Initiatives involving universities, municipalities, and cultural heritage institutions can help sustain this heritage, while cultural tourism projects may provide new economic opportunities for local communities. More importantly, such efforts ensure that weaving remains a dynamic cultural expression rather than a static artifact confined to museums. When younger generations engage with the craft, whether as artisans, designers, or researchers, the kilim tradition continues to evolve, absorbing new meanings while preserving its symbolic core. In conclusion, the Kelkit Zilli Kilim represents a unique synthesis of artistic, technical, and symbolic values within Anatolian weaving culture. Its motifs, colors, and structural compositions embody the collective identity, cosmology, and aesthetic sensibility of the Gümüşhane region. Through its rich iconography and enduring craftsmanship, the Kelkit Zilli Kilim transcends its utilitarian function to become a visual text of cultural memory. The Kelkit Zilli Kilim, as a geographically recognized and symbolically charged artifact, exemplifies how local traditions contribute to the universal heritage of humanity. It stands as a testament to the enduring dialogue between past and present, material and meaning, individuality and collective identity. As such, it is not simply a woven textile but a living heritage, a fabric through which Anatolian culture continues to speak, connecting memory, landscape, and human creativity across generations.